

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

Магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему Психологічні аспекти адвокатської діяльності

Виконав: студент 2 курсу магістратури,
групи СНз-112м

Спеціальності 053 Психологія

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація) Психологія

МАЙСТРО Д.М.

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ГАЙВОРОНСЬКА Т.А.

(прізвище та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.

(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«01» вересня 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

МАЙСТРА Дмитра Миколайовича

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологічні аспекти адвокатської діяльності
керівник проєкту (роботи) к.філос.н., доцент ГАЙВОРОНСЬКА Таїсія Олексіївна

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «01» вересня 2023 року № 331

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «11» грудня 2023 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 61 сторінка, 1 додаток, 45 джерел.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізовано психологічні аспекти адвокатської діяльності та їх вплив на процеси у сфері права; розглянуто вплив психологічних чинників на прийняття судових рішень, психологічні аспекти підготовки юридичних експертів, взаємодію між адвокатами та клієнтами, психологічні аспекти свідчень у судових засіданнях; систематизовано сучасні дослідження у галузі психологічних аспектів юридичної діяльності, розкрито важливість розуміння цих аспектів для покращення якості правосуддя та розвитку правової системи; описано структуру та принципи психології юридичної діяльності; проведено опитування серед спільноти адвокатів Запорізької області щодо їхніх потреб стосовно поглиблення знань і навичок у сфері психології професійної адвокатської діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Додаток 1, що відображає анкету-опитування, яке було надане досліджуваній аудиторії для заповнення з метою подальшого аналізу результатів.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	01.08.2023	10.08.2023
2	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	10.09.2023	28.09.2023
3	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	12.10.2023	30.10.2023
Норм-ль	ГАРМАШ А.О., викладач	09.12.2023	11.12.2023

7. Дата видачі завдання «01» вересня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт(роботу)	29.08.2023	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проєкт(роботу)	30.08.2023	
3	Затвердження теми	01.09.2023	
4	Складання змісту	20.09.2023	
5	Виконання першого розділу	22.09.2023	
6	Виконання другого розділу	06.10.2023	
7	Виконання третього розділу	20.10.2023	
8	Формування висновків	28.10.2023	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2023	
10	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	04.11.2023	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	09.11.2023	
12	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	11.12.2023	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2023	
14	Одержання відгуку та рецензії	14.12.2023	
15	Захист дипломної роботи	22.12.2023	

Студент(ка)

(підпис)

Дмитро МАЙСТРО

(Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Таїсія ГАЙВОРОНСЬКА

(Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 61 сторінка, 1 додаток, 45 джерел.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність адвоката.

Предмет дослідження – психологічні аспекти формування професійної культури адвоката.

Мета дослідження – систематизація та аналіз сучасних досліджень у галузі психологічних аспектів юридичної діяльності, розкриття важливості розуміння цих аспектів для покращення якості правосуддя та розвитку правової системи; розгляд та узагальнення теоретичних аспектів психології адвокатської діяльності; практичне дослідження актуальності, затребуваності та необхідності поглиблення психологічних знань адвокатською спільнотою.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження: метод включеного спостереження, тестування (опитувальник «Психічне вигорання» Н.Є. Водоп'янової, О.С. Старченкової), методика самооцінки емоційного стану Уессмана-Рікса; оцінка комунікативних і організаторських схильностей (В.В. Синявського і Б.О. Федоришина), матриці прогресивні Дж. Равена, діагностика емпатії (А. Меграбян, М. Епштейн), методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка. Отримана інформація підлягала докладному аналізу, якісній інтерпретації та змістовним узагальненням.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводили протягом серпня-жовтня 2023 р. Воно проводилось на базі колективу юридичної компанії «Майстро і Беженар», а також серед членів всеукраїнської Асоціації адвокатів України. Таким чином, різними видами експериментальної роботи було охоплено 50 практикуючих адвокатів.

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ,
ПСИХОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	10
1.1. Поняття праці, професії, професійної діяльності	10
1.2. Професійна діяльність та її психологічна структура	13
1.3. Поняття професійного становлення особистості	15
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ..	19
2.1. Історія та становлення юридичної психології	19
2.2. Визначення юридичної психології, її предмет та принципи	23
2.3. Психологічна структура адвокатської діяльності	28
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	38
3.1. Особливості роботи адвоката з підзахисним	38
3.2. Використання адвокатом психологічних знань у суді	43
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СФЕРИ ПСИХОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИКУЮЧОЇ АДВОКАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ)	49
ВИСНОВКИ	54
ДОДАТОК А	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Взаємозв'язок та взаємовплив психології та адвокатури являє собою важливу область досліджень, яка неодмінно відображає глибокий вплив психологічних аспектів на процеси юридичної діяльності. Питання, пов'язані із взаємодією психології та права, мають суттєве значення для забезпечення сучасної, всебічно якісної, ґрунтовної, ефективної системи надання адвокатських послуг, оснований на дотриманні законності та збереженні прав, свобод та обов'язків людини, та побудованих з урахуванням психологічних аспектів людського життя, професійної діяльності та функціонування соціуму.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою у професійному середовищі потребою глибше розуміти та досліджувати аспекти психології, які впливають на виконання адвокатських обов'язків та взаємодію з учасниками юридичного процесу. Адже такі чинники, як емоційно напружені ситуації для учасників процесу адвокатської діяльності, потреба у постійній комунікації із широким спектром людей різних характерологічних типів, застосування психологічних стратегій захисту у судових процесах, високий рівень потенційного професійного вигорання представників адвокатської спільноти – усе це свідчить про важливість усвідомлення та глибокого розуміння психологічних аспектів адвокатської діяльності, які мають стати суттєвим допоміжним чинником для адвоката у збереженні професійного підходу та наданні якісних послуг.

Об'єктом дослідження у даній роботі є професійна діяльність адвоката.

Предмет дослідження – психологічні аспекти формування професійної культури адвоката.

Теоретичною основою дослідження стали праці В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько, А.М. Бандурки, С.П. Бочарова, О.В. Землянської, В.С. Біскупа, А.Н. Гірняка.

Питанням дослідження юридичної психології, котра безпосередньо пов'язана із психологічними аспектами адвокатської діяльності, займалися як українські, так і зарубіжні науковці. Зокрема, можна виділити В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько,

О. В. Тимченко, Д.В. Александрова, Ю.Н. Антоніна, А.М. Бандурку, Л.Г. Казміренко, П.А.Козляковського, О.У. Фрезі, Ч. Ломброзо, В. Штерна, О. Ліппмана, А. Крамера, В. Ф. Ліста, С. Яффа, К. Еккартсгаузена, І.Х. Шауманна, Г. Гроссома, М. Вертгеймера та багатьох інших.

За останні десятиліття спостерігається зростаючий інтерес до дослідження психологічних аспектів, які пов'язані із професійною діяльністю та зокрема із адвокатурою. Це, безперечно, свідчить про важливість розуміння того, як психологічні фактори можуть впливати на прийняття рішень у правових справах, поведінку учасників процесу, аспекти переговорів, свідчення свідків та багато інших аспектів.

Дана дипломна робота присвячена вивченню психологічних аспектів адвокатської діяльності та їх впливу на процеси у сфері права. У ході дослідження буде розглянуто різноманітні питання, такі як: вплив психологічних чинників на прийняття судових рішень, психологічні аспекти підготовки юридичних експертів, взаємодія між адвокатами та клієнтами, психологічні аспекти свідчень у судових засіданнях тощо.

Основною метою цієї роботи є систематизація та аналіз сучасних досліджень у галузі психологічних аспектів юридичної діяльності, розкриття важливості розуміння цих аспектів для покращення якості правосуддя та розвитку правової системи. Автор роботи ставить собі за мету розглянути та узагальнити теоретичні аспекти психології адвокатської діяльності, а також виконати практичне дослідження актуальності, затребуваності та необхідності поглиблення психологічних знань адвокатською спільнотою.

Завдання дослідження:

1. провести теоретичний аналіз історії психології юридичної діяльності;
2. здійснити характеристику і описати структуру та принципи психології юридичної діяльності;
3. провести опитування серед спільноти адвокатів Запорізької області щодо їхніх потреб стосовно поглиблення знань і навичок у сфері психології професійної адвокатської діяльності;

4. здійснити аналіз результатів опитування адвокатської спільноти, на основі аналізу зробити висновки та запропонувати варіанти вирішення проблем.

Дана дипломна робота має чотири розділи.

У першому розділі «Професійна діяльність та її психологічні особливості» проведено аналіз питання, яке стосується психологічних аспектів, властивих професійній діяльності в цілому. Описано, які наукові школи та вчені, протягом яких часових періодів займалися дослідженням цих питань, які психологічні особливості існують стосовно функціонування конкретних професій чи видів діяльності.

У другому розділі «Поняття та основні засади юридичної психології» розглянуто теоретичні підходи, які описують взаємозв'язок психології та юриспруденції (адвокатури). Також висвітлено основні психологічні фактори, які можуть впливати на адвокатську діяльність.

У третьому розділі «Практичне використання психологічних аспектів (навичок, умінь)» проведено аналіз конкретних випадків та ситуацій, у яких психологічні аспекти мають суттєвий вплив на правову практику. Крім того, проведено узагальнену характеристику методів роботи адвоката із підзахисним, роботи адвоката у суді.

У четвертому розділі «Аналіз опитування адвокатської спільноти щодо важливості застосування психологічних знань у їхній професійній діяльності» проаналізовано дані опитування практикуючих адвокатів щодо практичного застосування психологічних аспектів у реальній адвокатській практиці та викладено відповідні висновки.

На першому етапі роботи (липень 2023 року) було розроблено алгоритм написання роботи та проведений первинний аналіз теоретичної бази.

На другому етапі (серпень-жовтень 2023 року) було вивчене питання взаємозв'язку психологічних знань на професійну діяльність в цілому, та на сферу адвокатури зокрема. Поглиблена теоретична база дослідження. Для вирішення цих завдань було проведено аналіз фахової літератури та використано такі методи дослідження: метод включеного спостереження, тестування (опитувальник

«Психічне вигорання» Н. Є. Водоп'янової, О. С. Старченкової), методика самооцінки емоційного стану Уессмана-Рікса; оцінка комунікативних і організаторських схильностей (В.В. Синявського і Б.О. Федоришина), матриці прогресивні Дж. Равена, діагностика емпатії (А. Меграбян, М. Епштейн), методика визначення труднощів у встановленні контактів В. Бойка. Отримана інформація підлягала докладному аналізу, якісній інтерпретації та змістовним узагальненням.

На третьому етапі (листопад 2023 року) було здійснено експериментально дослідження серед представників адвокатської спільноти, яке було спрямоване на виявлення практичних аспектів впливу психологічних знань на роботу адвокатів.

Практична значущість результатів дослідження може полягати у можливості використати здобуту інформацію у покращенні роботи адвокатів та юристів, у вдосконаленні та поглибленні підготовки молодих фахівців у юридичній сфері, у розробці заходів, котрі попереджають професійне вигорання адвокатів.

Робота спрямована на виявлення важливості розуміння та врахування психологічних аспектів у адвокатській діяльності для забезпечення справедливості та ефективності правової системи. Інтеграція психологічних знань в юридичну практику може сприяти покращенню взаємодії між учасниками правового процесу та підвищенню рівня довіри до судових рішень.

Експериментальна база даного дослідження: колектив юридичної компанії «Майстро і Беженар», члени всеукраїнської Асоціації адвокатів України. Таким чином, різними видами експериментальної роботи було охоплено 50 практикуючих адвокатів.

РОЗДІЛ 1

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

1.1. Поняття праці, професії, професійної діяльності

Наявність такого явища як праця з давніх часів свідчило про розвиток суспільства та людини в ньому.

Праця – це фізична або розумова діяльність, яку люди виконують для досягнення певної мети або отримання результату [1, с. 1103]. Праця є однією з основних активностей людини, яка відіграє надважливу роль в її житті, у розвитку і функціонуванні суспільства, господарства. Праця може бути виконана у різних сферах, включаючи фізичну працю, інтелектуальну працю, творчу діяльність та інші види діяльності.

Праця має декілька ключових характеристик. Перша з них – це наявність мети та вимірюваного результату. Праця спрямована на досягнення певного завдання або цілі. Друга характеристика – це зусилля, адже праця однозначно вимагає фізичних або розумових зусиль від людини. Третя характеристика – це адекватна компенсація (заробітна плата, гонорар, нагорода і т.ін.). Четверта характеристика праці – перебування у спільноті (вона може виконуватись як індивідуально, так і в колективі, команді. Співпраця і взаємодія з іншими людьми часто є важливою складовою процесу праці).

Психологія праці як окрема галузь психології сформувалася наприкінці XIX століття, а на початку XX століття отримані знання стали застосовувати в сфері трудової діяльності для підвищення її ефективності. В США психологічне вивчення праці ініціював інженер Фредерік Тейлор, котрий висунув пропозицію аналізувати працю, а саме: виокремлювати її елементи, проводити нормування і раціоналізування праці. На основі цих знань Тейлор пропонував вести підбір максимально придатних до професії робітників [2, с. 8]. Можна констатувати, що саме у монографіях та дослідженнях Ф. Тейлора були закладені ідеї наукової

організації праці. Надалі його послідовники та учні у його теорію внесли вже елементи фізіології та психології праці.

У подальшому дослідження в галузі психології праці розвивалися і поглиблювалися, і предметом її вивчення були психологічні аспекти праці та взаємодії між працівниками і робочим середовищем. Вважаємо за доцільне виокремити ряд дослідників, чий дослідження спрямовані на розуміння психологічних процесів і факторів, які впливають на працездатність, задоволеність роботою, мотивацію та ефективність працівників.

Наведемо кілька видатних дослідників психології праці.

Фредерік Герцберг, який розробив теорію двоїстісного підходу до мотивації на роботі, відому як «теорія гігієнічних факторів і факторів мотивації». Він висунув тезу, що існують різні фактори, які впливають на задоволеність на роботі та мотивацію [3].

Адам Грант, що відомий своїми дослідженнями з мотивації, творчості та соціальної психології на робочому місці. Він також досліджував концепції «допомагаючого» та «взаємодопомагаючого» стилю роботи [4].

Деніел Пінк, який є автором книги «Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us». Пінк вивчав питання мотивації на роботі, висунув концепцію трьох ключових факторів мотивації: автономії, майстерності та співпраці.

Роберт Карасек, шведський психолог, професор Массачусетського університету, котрий розробив модель «теорії стресу-контролю», вивчаючи взаємодію між робочим навантаженням та рівнем контролю над роботою та їх вплив на стрес та задоволеність на роботі. Перше дослідження про робочий стрес він опублікував у 1979 році. А у 1990 році вийшла друком його праця «Здорова робота», за яку він був визнаний одним із провідних експертів із питань стресу, пов'язаного з роботою [5].

Міхаель Фрезе, який спеціалізується на вивченні психології підприємництва та виявленні впливу психологічних факторів на ефективність підприємницької діяльності [6].

Ці дослідники зробили значний внесок у розвиток психології праці та організаційної психології, допомагаючи краще розуміти психологічні аспекти професійного життя. Разом з тим, вони на практиці застосовували свої дослідження для покращення робочого середовища та мотивації працівників.

Поняття «праця» нерозривно пов'язане з поняттями «професія» та «професійна діяльність».

Українські дослідники М. Д. Прищак, О. Й. Лесько дають таке визначення поняття «професія» – це область суспільного розподілу праці; своєрідність процесу трудової діяльності; необхідна професійна кваліфікація та рівень компетентності працівників; усвідомлення людиною своєї належності до професійного співтовариства [7, с. 37].

Поряд з цим, вважаємо доцільним дати визначення професійній діяльності людини. Ми можемо її розуміти як певну діяльність, якій притаманні спеціальні ознаки дій, що напряду пов'язані із виконанням професійних завдань та обов'язків.

Інше визначення професійної діяльності людини подається у колективній праці авторів та полягає у такому твердженні: “професійна діяльність – це різновид занять, для успішного виконання яких потрібні певні знання, вміння, навички і компетентності, набуті у процесі спеціальної підготовки та профільного навчання” [9, 8].

Звідси впливає важливість розуміння поняття «психологія професійної діяльності», яке трактується так: це галузь наукової психології, що вивчає психологічні закономірності різних видів трудової діяльності – залежно від соціально-психологічних, психологічних, індивідуально-типологічних, чинників та умов з метою удосконалення трудової діяльності, підвищення продуктивності й безпеки праці як процесу, в якому людина створює матеріальні, духовні чи культурні цінності [9, 8].

1.2. Психологічна структура професійної діяльності

Перш ніж говорити про психологічну структуру професійної діяльності, варто означити поняття «структура». Згідно Академічного тлумачного словника [10], під структурою слід розуміти: а) взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова; б) устрій, організація чого-небудь. Таким чином, у даній роботі ми будемо розуміти під психологічною структурою професійної діяльності взаємозв'язок, устрій професійної діяльності з точки зору психології.

На даний момент у галузі психології праці виокремлено два основних підходи до питання психологічного аналізу діяльності.

Перший підхід називається структурно-морфологічною парадигмою, за яким основним структурним компонентом діяльності є дія, а організація діяльності в цілому розуміється як ієрархія систем дій різного рівня складності [11].

Друга парадигма носить назву функціонально-динамічної, яка несе ідею того, що діяльність з огляду на свою виняткову складність не ґрунтується на якомусь одному компоненті. Натомість мова йде про потребу у кількох принципово та якісно різнорідних психологічних компонентах – елементах, котрі взаємопов'язані один з одним, створюють цілісну психологічну структуру діяльності. Ця структура є динамічною, а її функціонування і є процесом діяльності [12].

Варто наголосити, що описані парадигми не є такими, що взаємовиключають одна одну. Правильніше буде констатувати, що вони гармонійно взаємодоповнюють одна одну.

Розглядаючи структурно-морфологічний підхід, діяльність набуває рівневої будови, що максимально докладно була описана у психологічній теорії діяльності А. Н. Леонтьєвим [13]. Її суть полягає у тому, що діяльність вважається побудованою на основі структурно-рівневого принципу, який конкретизується у двох основних положеннях:

1. по-перше, існує твердження, що загальна структура діяльності складається із якісно різних рівнів, форм активності людини;
2. по-друге, зазначені рівні створюють певну ієрархію, перебувають у підпорядкуванні, а відповідно – є цілісною системою.

Розрізняють три основних рівні організації діяльності: рівень операцій, рівень дій та рівень автономної діяльності. Саме рівень дій вважається найбільш важливим для аналізу психологічних особливостей діяльності та її будови. Дія вміщує у собі паростки усіх сторін психіки, які, перебуваючи у реальних, дійсних взаємозв'язках, створюють найбільш об'єктивну картину. На противагу цьому, операції (як рівень організації діяльності) перебувають у кореляції з умовами досягнення цілей (у даному контексті розрізняють зовнішні та внутрішні умови). І, власне, діяльність як така є вищим рівнем структури діяльності та характеризується тим, що даний рівень вступає у співвідношення не з цілями чи умовами, а власне із мотивами та потребами особистості [7].

Таким чином, стає зрозумілим, що, ґрунтуючись на дослідженні функціонально-динамічного підходу, психологічна структура будь-якої діяльності виникає на основі постійного, стабільного комплексу її базових компонентів. Висока необхідність цих компонентів безпосередньо впливає на реалізацію діяльності. Даний комплекс компонентів характеризується поняттям інваріантної психологічної структури діяльності, яка складається із: мотивації, цільовизначення, інформаційної основи діяльності, прогнозування її результатів, прийняття рішення, планування, програмування, контролю, корекції, а також оперативного образу об'єкта діяльності, системи індивідуальних якостей суб'єкта і сукупності виконавських дій.

Окрім цього, хочемо наголосити, що, на наш погляд, психологічна структура професійної діяльності включає в себе різноманітні аспекти, які характеризують психологічні процеси та здібності, котрі задіяні у виконанні професійних обов'язків. Варто виділити основні компоненти цієї структури:

мотивація, чи не найважливіший чинник у професійній діяльності. Мотивація дає уявлення, наскільки особа зацікавлена і віддана своєму робочому завданню. Мотивація може бути внутрішньою (особисті амбіції, задоволення від процесу роботи) або зовнішньою (нагороди, визнання, висока оплата);

навички та здібності, котрі уможливають виконання професійного завдання відповідно до рівня вимог професії. Мова може йти як про фізичні навички, так і про комунікативні вміння, аналітичні здібності тощо;

знання в конкретній галузі або професії є ключовим елементом професійної діяльності. Особа повинна володіти відповідними теоретичними знаннями, які використовуються для розв'язання задач різного рівня складності;

комунікація: здатність ефективно спілкуватися з людьми, включаючи колег і клієнтів, є важливою в професійній діяльності. У цей параметр входять не тільки ораторські здібності, а й навички слухання, спілкування, переконання і вирішення конфліктів;

прийняття рішень і оперативний аналіз: професійна діяльність може вимагати аналізу і прийняття рішень на основі об'єктивних даних та обставин;

стресостійкість як здатність управляти стресом, долати її вміння переживати труднощі є важливою рисою для багатьох професій.

1.3. Поняття професійного становлення особистості

Поняття професійного становлення особистості відображає процес розвитку та еволюції особистості в контексті її професійного життя. Це поняття включає в себе ряд аспектів, які впливають на те, як особистість росте і розвивається в професійному оточенні.

Розглянемо деякі визначення професійного становлення, дані науковцями. Професійне становлення фахівця визначається як певний процес прогресивної зміни його особистості, який відбувається внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення. Становлення неодмінно має на увазі потребу розвиватися, проходити етапи саморозвитку, можливість і реальність задоволення професійною діяльністю, а також потребу у професійному самозбереженні [1, с. 29, 58]. Професійне становлення є формуванням компетентності, професійної спрямованості, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція,

готовність до постійного професійного зростання, пошук найоптимальніших прийомів якісного і творчого ведення діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [1, с. 30].

Основні аспекти професійного становлення особистості включають у себе:

професійну ідентичність, під якою розуміємо відчуття самосвідомості стосовно своєї професійної ролі і позиції. Професійна ідентичність формується через процеси самопізнання і визначення особистих цінностей і цілей в професії;

професійні навички і компетенції. Йдеться про здатність до виконання завдань і обов'язків у обраній професії. Ця складова включає в себе здібності, знання і вміння, які набуваються під час навчання та практики в професійній галузі;

професійну деонтологію й етику як систему цінностей та принципів, які визначають, як особистість повинна поводитися і приймати рішення в професійному контексті. Засвоєння етичних норм і зобов'язань є важливою частиною професійного становлення;

професійну соціалізацію, котра включає у себе процеси адаптації до професійного спілкування, взаємодії з колегами, підтримки і участі в професійних об'єднаннях і спільнотах;

професійні амбіції і кар'єрні цілі, які особистість ставить перед собою;

саморефлексія і самоосвіта полягає у здатності аналізувати свою діяльність, визначати слабкі та сильні сторони, а також постійно вдосконалювати свої знання і навички;

адаптація до змін, нових умов і вимог, що можуть виникати в професійній сфері.

Професійне становлення особистості – це процес, який може тривати протягом усього життя і включає в себе постійний розвиток і вдосконалення.

Зосередимо увагу на основних світових теоріях професійного розвитку. Представники диференційно-діагностичного напрямку (автори Ф. Парсонсон, Г. Мюнстенберг) підставами професійного вибору і розвитку вважають індивідуальні особливості (властивості, якості) [13, 48].

Психодинамічний напрям (у якому працювали З. Фрейд, У. Мозер, Е. Рое, Є. Бордін, А. Маслоу) розглядає генетичні передумови, потреби як підстави професійного вибору і подальшого розвитку.

Теорія рішень (розвинута Х. Томе, Г. Пісом, П. Цилером, Д. Тідеманом) постає як система орієнтувань у професійних альтернативах.

Теорія розвитку (яку вивели Е. Гінзберг, Д. Сьюпер, У. Джейд) називає процесуальні характеристики онтогенетичного розвитку та типи особистості як характеристики професійного вибору та розвитку.

У вітчизняній психології над цим питанням також працювали ряд вчених, які займалися вивченням та розробкою концептуальних підходів до професійного розвитку [14, 10]. Основні форми професійного розвитку:

1. професійне становлення, об'єктом якого є особистість, а соціальна ситуація та провідна діяльність виступає основою професійного розвитку.. Даний напрям представлений прізвищами таких вчених, як Т.В. Кудрявцев, Є.О. Климов, Е.Ф. Зеєр.

2. процес професіоналізації, об'єктом розвитку якого виступає суб'єкт діяльності, основами професійного розвитку в даному випадку називають рівні виконання діяльності (успішність). Вчені, які займалися даним підходом: Н.С. Глуханюк, О.Р. Фонарьов, Л.М. Мітіна.

3. особистісно-професійний розвиток, де об'єктом виступає уже зріла особистість, основами професійного розвитку є самоактуалізація. Вчені, які працювали над даним підходом: А.О. Деркач, В.Г. Зазикін, А.К. Маркова.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, є очевидним, що праця неможлива без прогресуючого суспільства і людини в ньому, що розвивається. Психологія праці зародилася наприкінці ХІХ століття, а на даний момент ця галузь є однією з найбільш актуальних галузей вивчення у науковому товаристві. Оскільки потреба у покращенні продуктивності праці постійно зростає, підвищується і постійний інтерес до психології праці. Удосконалення продуктивності праці є можливим завдяки науково обґрунтованим підходам до вивчення особистості і її індивідуально-психологічних характеристик.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

2.1. Історія становлення юридичної психології

Найдавніші витoki юридичної психології сягають часів Платона та Аристотеля. Проте у історичному контексті розвитку науки юридична психологія виокремилась порівняно недавно.

Думка про необхідність використання даних психології для законослухняних громадян та у боротьбі зі злочинністю має тривалу історію. Протягом багатьох століть психологія розвивалася як складова частина філософії, і лише у середині XIX ст. вона стала самостійною галуззю наукового знання. Детермінувало самостійність психології проникнення об'єктивних експериментальних методів дослідження та математичних методів обробки отриманих даних. У подальшому відмова психологів від методу самопостереження (інтроспекції – погляд всередину себе), перехід від суто умоглядних побудов та висновків до досліджень на основі експерименту та інших об'єктивних методів викликали інтерес юристів до психології та пошуку наукових контактів.

Юридична психологія народилася на стику юриспруденції і психології. Будучи порівняно молодого галуззю психологічної науки, вона своїм корінням сягає глибокої давнини.

Проте логічним і правильним буде аналізувати початки зародження юридичної психології не раніше того моменту історії, коли у суспільстві природним чином починають формуватися потреби та запити на правове регулювання психологічного чинника. В цей же період у тогочасній науковій думці та правовій практиці вже достатнім чином накопичується емпіричний досвід, котрий наголошує на винятковій ролі психологічних процесів у правовій області. Таким історичним періодом історики називають епоху Просвітництва. [14]. В цей час у наукових дискусіях уже розпочалося зародження обговорення раціоналістичного підходу, який пояснював суть злочинності та її причин. Таким

чином, ще до XVIII-XIX століть були зафіксовані намагання вирішувати окремі завдання юриспруденції через використання методів психології.

Варто зазначити, що вивчення проблем юридичної психології тривалий час не просувалося далі, аніж дослідження окремих авторів. Помітне розширення та систематизація судово-психологічних досліджень відбулось наприкінці XIX – на початку XX ст. Його пов'язують зі зростанням злочинності у всіх провідних країнах світу (таким чином, виникло соціальне замовлення), а також з успішним розвитком психології та ряду природничих наук (психофізіології, психіатрії, математики та ін).

Тим не менш, формування юридичної психології у форматі самостійної галузі було розпочате тільки на початку XX століття. Багато уваги на той час було приділено вивченню психології процесу розслідування злочинів і роботі з показаннями свідків. Вчені займалися розробкою соціально-психологічних теорій злочинності, спираючись на які стало можливим пояснювати причини кримінальної поведінки людей. Вивченню питань судової психології присвятили свою діяльність чимало психологів Німеччини, Франції, США. Так, наприклад, у XIX ст. з'явилися фундаментальні роботи з судової психології. Йдеться про «Нарис судової психології» авторства А. У. Фрезе та «Систематичне керівництво з судової психології», написане І. Фрідріхом.

Середина XIX ст. ознаменувалась спробами визначення природи злочинної поведінки. Разом з тим, спостерігається посилення інтересу до кримінальної психології. Паралельно із цим процесом італійський професор судової психіатрії Чезаре Ломброзо (1835–1909) приступає до дослідження психології злочинних типів. На основі теорії Чезаре Ломброзо у 1876 році ним була написана книга «Злочинна людина в її співвідношенні з антропологією, юриспруденцією та тюремознавством». Надалі професор Ломброзо із одностумцями, починаючи із 1880 року, видає журнал «Архів кримінальної психіатрії і кримінальної антропології». Теоретичні засади, розроблені Ч. Ломброзо, набули подальшого розвитку у дослідженнях його учнів Рафаеля Гарофало (книга «Кримінологія», 1885) та Енріко Феррі (основна праця «Кримінальна соціологія», 1881) [15, 46].

Основоположну ідею теорії Ч. Ломброзо та усієї антропологічної школи кримінального права можна виразити у наступному твердженні: існує «природжений злочинець» – особа особливого типу, яку, як зазначав Ч. Ломброзо, необхідно обміряти, зважити і повісити. «Природженого злочинця» можна виявити за фізичними ознаками («стигматами»). Слід зазначити, що наукові висновки та практичні рекомендації Ч. Ломброзо постійно піддавалися серйозній критиці з боку його наукових опонентів. [15, 47] Зокрема, французький вчений Л. Легран висловлював переконання, що тип природженого злочинця виділити неможливо, так як власне поняття злочину має соціальний та історичний характер. Те, що трактується як злочин в одній державі, не вважають злочинним в іншій; те, що розглядалося як норма у прадавні часи, стало сьогодні злочинним.

Трактування злочинної поведінки як патологічного явища призвело до того, що кримінальна психологія на довгі роки тісно пов'язала себе із судовою психіатрією.

Кінець XIX-початок XX ст. ознаменувався соціологізацією кримінологічного знання. У цьому напрямку працювали П. Дюнати, Ж. Кетле, Л. Леві-Брюль, Е. Дюркгейм, М. Вебер та ін. Ця активність зазначених науковців була, безперечно, прогресивним явищем. Завдяки застосуванню методу соціальної статистики, соціологам вдалося подолати антропологічний підхід у поясненні природи злочинної поведінки. Таким чином, у рамках напрямку соціологізації кримінологічного знання було констатовано залежність девіантної поведінки від соціальних умов функціонування суспільства.

Проведений Ж. Кетле та Е. Дюркгеймом потужний статистичний аналіз різноманітних девіацій (злочинності, проституції, самогубств) протягом певного історичного відрізка часу засвідчив, що кількість випадків аномалій у поведінці людей гарантовано збільшувалась у періоди соціальних потрясінь, воєн, криз в економіці. Дане дослідження цілковито спростувало теорію «вродженого злочинця». Стало зрозуміло, що злочинність має соціальне підґрунтя.

Дана фактична інформація набула закріплення у подальших соціально-психологічних теоріях злочинності, висунутих американськими соціальними

психологами цього періоду – Т. Сайксом, Р. Мертоном, Е. Сатерлендом, Д. Матсом, Е.Глюком та іншими. Ці автори досліджували і описували у своїх працях способи пояснення природи делінквентної поведінки, відштовхуючись від аналізу різних соціально-психологічних феноменів та механізмів, котрі керують взаємодією та поведінкою членів групи.

Спробою визначення предмета кримінальної психології стала робота Ю.Фрідріха «Значення психології у боротьбі зі злочинністю», у якій широким поняттям «психології боротьби зі злочинністю» охоплюється і психологія судової роботи, психологія злочину, і психологія покарання [16, 72]. Психічним особливостям окремих категорій злочинців, психологічного вивчення злочину та покарання були присвячені також великі дослідження Ф. Вульфена «Психологія злочинця» та П.Кауфмана «Психологія злочинності». Автори викладали необхідні юристу загальні відомості про психічні процеси і закономірності.

У період ХІХ-початку ХХ ст. з'явилися фундаментальні роботи німецьких і австрійських учених, які базувалися на експериментальних дослідженнях. Ганс Гросс відомий як один із піонерів кримінальної психології (у 1905 році була написана його праця «Кримінальна психологія»). Вільям Штерн займався експериментальними роботами, присвяченими визначенню достовірності свідчень [17, 22].

На теренах колишнього СРСР до даного процесу прийшли у 1925 році, коли було створено Державний інститут з вивчення злочинності і злочинця. Проте більш конкретне повернення убік вивчення і застосування юридичної психології відбулося в колишньому СРСР приблизно у 1950-60 роках. З цього моменту відбувається хвиля уваги до використання психологічних знань і навичок у слідчій і судовій практиці [18, 31].

2.2. Визначення юридичної психології, предмет, засади та принципи

Юридична психологія є однією із галузей загальної психології. Знаходячись на межі двох сфер діяльності – психології та юриспруденції, юридична психологія певним чином входить як до системи психологічних, так і до системи юридичних наук та навчальних дисциплін.

В. Шапар подає наступне визначення юридичної психології: юридична психологія – галузь, що вивчає закономірності та механізми психічної діяльності в сфері регульованих правом відносин [19, 406].

Спираючись на твердження українських дослідників В. Коновалової та В. Шепітько, «юридична психологія покликана розробляти загальні закономірності психологічної науки в їхньому специфічному відображенні — з погляду права. Природна цілісність цієї науки є відтворенням глибокої інтегративності базових наук (психології та юриспруденції), розвиток яких створив передумови для виникнення юридичної психології» [15, 288].

Наразі у сфері юридичної психології виділено закономірності, котрі взаємозв'язані із психологічними аспектами правотворчості, а також корелюються із психологією праворозуміння та правосвідомості, психологічними проблемами правозастосування. Стосовно більш традиційних закономірностей, то у їх число входять:

- створення та розвиток психічних властивостей людини, котрі можуть сприяти протиправним діям;
- формування та прогрес властивостей психіки людини, наявні у процесі злочинного діяння;
- формування властивостей психіки особи при реалізації різноманітних функцій у судочинстві;
- процес перевиховання особи, яка вчинила злочин та як результат – зміна її психічних властивостей;
- зміна і формування психічних властивостей особи у профілактичній діяльності. [20]

Дослідники психологічної галузі зазначають, що за об'єкт вивчення у психологічній науці виступають загальні закономірності свідомості та поведінки людини як суб'єкта діяльності. Природні процеси психіки, характеристики та властивості особистості виокремлюються та прозодять своє формування у рамках різних видів діяльності. На основі цього досвіду, психологічна наука виділяє прикладні галузі психології. Кожна з них займається дослідженням відповідних теоретичних та практичних проблем поведінки людей (соціальна психологія, педагогічна психологія, патопсихологія, психології праці та ін).

Виділення юридичної психології як самостійної наукової галузі дослідження та навчальної дисципліни пов'язане з особливими правовими аспекти людської діяльності. Людина як особистість формується і існує в системі суспільних відносин, будучи соціальним істотою, котрій характерні цілеспрямованість і саморегуляція.

Необхідною умовою існування будь-якої суспільної формації, як відомо, служать розроблені людьми норми права, які регулюють поведінку та взаємини між індивідами, між особистістю та суспільством.

Предметом юридичної психології є вивчення закономірностей поведінки людей у системі правових відносин, а також структури та видів юридичної діяльності. Юридична психологія здійснює синтез основ психологічних знань та основ юриспруденції [20].

Основні засади юридичної психології включають:

принцип взаємодії психології та права: юридична психологія вивчає, як психологічні процеси впливають на юридичні процедури та як правова система впливає на психологічний стан осіб.

психологічну підготовку свідків і показань: юридична психологія допомагає розуміти, як свідки сприймають події, яким чином пам'ять може бути спотвореною, а також як впливають на їхні показання такі чинники, як стрес, психологічний тиск або вплив інших осіб;

психологію прийняття рішень: галузь вивчає, як психологічні аспекти впливають на прийняття рішень в суді та інших правових інстанціях. Сюди може входити аналіз рішень суддів, відносність до певних факторів або стереотипи.

психологічні аспекти переговорів і медіації: юридична психологія вивчає, як психологічний аспект впливає на процес переговорів, вирішення конфліктів та медіацію.

доказову базу і психологію: галузь досліджує, як психологічні експертизи та докази можуть бути представлені в судовому процесі, як вони переконують судову колегію і впливають на її рішення.

психологію допитів і слідчої діяльності: юридична психологія вивчає, як виконується допит підозрюваних, свідків та потерпілих, як забезпечується їхні права і як уникнути психологічного тиску або психологічного насильства.

Ці принципи складають основи юридичної психології, що є важливими для розуміння впливу психологічних аспектів на правовий процес та забезпечення справедливості.

Перейдемо до опису основних аспектів юридичної психології:

- психологічна оцінка правопорушників. Юридичні психологи можуть вивчати особистісні риси і психологічні характеристики правопорушників для визначення їхньої відповідальності і ризику повторного правопорушення. Це може включати психологічну експертизу та оцінку психічного стану під час судових процесів;
- психологічна підготовка свідків і учасників судових процесів. Юридичні психологи можуть надавати психологічну підтримку та підготовку свідків, жертв злочинів, адвокатів і суддів для покращення їхньої психологічної стійкості та спроможності впоратися з емоційними та стресовими ситуаціями;
- психологічна експертиза і дослідження. Юридичні психологи можуть проводити дослідження з питань психології права, такі як вивчення поведінки судових ухвал, мотивацій правопорушників, інсайтів у рішеннях журі, а також оцінку доказів і психологічних факторів, що впливають на судові рішення;

- розвиток програм для попередження правопорушень. Юридичні психологи можуть розробляти програми і інтервенції для попередження злочинності та рецидиву. Це може включати програми реабілітації для засуджених, тренінги для адвокатів і поліцейських з психологічним підходом, а також роботу зі спільнотою;

- аналіз допитів і показань. Юридичні психологи можуть аналізувати процеси допитів, показань та допитів свідків, щоб визначити, чи були вони проведені відповідно до закону і чи були свідки чи підозрювані піддані стресу або тиску;

- психологічна експертиза у цивільних справах. В судових процесах може виникати потреба в психологічних експертизах, наприклад, в розгляді сімейних справ, договірних спорів і справ, пов'язаних із наслідками психічної травми.

Зосередимо нашу увагу на принципах, на які спирається юридична психологія. І ними є принципи, прийняті у загальній психології, але трактовані у контексті своєї специфіки їх сфери.

Отже, зупинимось на списку основних принципів юридичної психології [20].

Принцип причинної обумовленості, або детермінізму. Він означає не лише вимогу констатувати явища чи процеси, а і розбиратися у факторах, які його спричинили.

Принцип об'єктивності відносно вивчення роботи психіки конкретних людей у конкретних обставинах. Надаючи оцінку індивіду у процесі слідства чи інших дій, необхідно уникати суб'єктивізму або висновків, котрі не мають фактичного підґрунтя.

Принцип єдності свідомості та діяльності. Ґрунтується на твердженні про діяльність як основний фактор формування особистості.

Принцип розвитку. Він говорить про те, що протягом життя на особистість впливають конкретні умови спілкування, взаємодія з різними людьми, та взагалі навколишнє середовище. Таким чином людині вдається постійно засвоювати різнопланову інформацію та набувати нових характеристик та рис характеру. У

залежності від обставин, особистість змінюється, і юристу вкрай необхідно це усвідомлювати та використовувати це знання у своїй роботі.

Принцип особистісного підходу, який полягає у тому, що саме особистість є об'єктом юридичної психології. Тобто, це особа, яка виражає певне ставлення до норм права. Виходячи із цього, важливим є дослідження важливо дослідити соціальні та природні фактори середовища та їх вплив на свідомість людини.

Принцип системності, згідно якого психіку розуміють не дискретно (як низку окремих властивостей, характеристик, процесів, а як цілісну систему, де повнота усіх когнітивних, регулятивних та комунікативних функцій перебувають у взаємодії і взаємній обумовленості. Згідно принципу системності, людська діяльність визначається як цілеспрямований процес, який має ознаки мотивації та саморегуляції. У даному контексті також важливо враховувати, що саморегуляція може проявлятися у прагненні до гомеостазу (утриманні внутрішнього стану рівноваги. Наведемо визначення гомеостазу. Гомеостаз – «від гр. *homoios* – подібний, однаковий і *statis* – нерухомість стан; цесукупність складних пристосувальних реакцій організмів тварини і людини, спрямованих на усунення або максимальне обмеження дії різних факторів внутрішнього або зовнішнього середовища, що порушують відносну динамічну сталість внутрішнього середовища організму (наприклад, сталість температури тіла, кров'яного тиску, вмісту глюкози в крові тощо). 2. Вихідне положення про те, що люди мотивовані насамперед прагненням зменшити напруження і зберегти внутрішній стан рівноваги» [19, 78].

Розуміння поняття гомеостазу дуже важливе для діяльності адвокатів, оскільки юридична психологія користується ним для пояснення існування чогось адаптованого до норм поведінки, тобто це є поняття психічної норми.

Таким чином, юридична психологія допомагає зрозуміти важливу роль, яку психологічні фактори відіграють у судових процесах і правопорушеннях. Вона сприяє покращенню справедливості та підвищенню якості правосуддя шляхом врахування психологічних аспектів у судових рішеннях і реформах у системі правосуддя.

2.3. Психологічна структура адвокатської діяльності

Згідно визначення, наданого у Конституції України, адвокатом є юрист, що надає професійну правову допомогу громадянам та юридичним особам шляхом реалізації права в їх інтересах [21].

Адвокатська діяльність у контексті психологічної галузі знань і психологічної діяльності має наступні структурні компоненти:

1. пізнавальний компонент;
2. складова комунікації;
3. організаційний компонент;
4. конструктивний компонент;
5. профілактична (виховна) складова;
6. засвідчувальний компонент.

Варто зазначити, що в рамках адвокатській діяльності перелічені складові її структури можуть функціонувати і як окремі елементи (самостійні), так і у нерозривному взаємозв'язку один із одним у ролі допоміжного компонента. В цілому, усі ці компоненти є складовою психологічної структури діяльності людини у будь-якій сфері, але разом із тим, адвокатська діяльність детермінується саме її смисловими параметрами.

Розглянемо, як конкретно проявляються і функціонують компоненти адвокатської діяльності.

Пізнавальна діяльність. Для підготовки до захисту клієнтів та для, власне, захисту, адвокат має провести потужну пізнавальну діяльність (вивчення значної кількості фактів, подробиць, обставин, взаємозв'язків, котрі мають відношення до минулих подій і того, що відбувається на момент процесу). Адвокат зобов'язаний осмислити всю цю інформацію з точки зору можливості використання її у процесі захисту, зважити, чи може вона бути використана для пом'якшення вини підзахисного. Зважаючи на особливості захисту та своєрідність його завдань, пізнавальний процес захисника (адвоката) носять певний характер специфічності,

яка пов'язана із, певною мірою, однобічністю. Тримаючи в полі зору абсолютно всю інформацію, адвокат має робити акцент саме на фактах, котрі сприяють виправданню клієнта, чи позитивно впливають на пом'якшення його вини.

Ведення процесу доказування (доведення) тої чи іншої тези або факту для адвоката нероздільно пов'язане із знаннями психології та вмінням використовувати психологічні навички. Психологічні аспекти, враховані у адвокатській діяльності, значно полегшують і поглиблюють оцінку доказів та трактування їх вірогідності. Коректний відбір фактів із великого масиву загальної інформації та їх правильна оцінка є надважливим процесом, оскільки до нього причетні живі люди, котрі характеризуються низкою притаманних їм індивідуально-психологічних особливостей. Наголосимо на тому, що цінність психологічного аналізу рохмаїття доказів, психічного стану звинувачуваного – зосереджується не в абстрактному використанні психології, а в об'єктивній оцінці емоцій, мотивів, станів, пристрастей, намірів, дій на основі матеріалів справи. «Закон вимагає, – зазначав А.Ф. Коні, – щоб поблажливність була заснована на обставинах справи... Але з усіх обставин справи найголовніша – сам підсудний. Тому, якщо в його житті, в його особистості, навіть у слабкостях його характеру, що зумовлюються темпераментом і фізичною природою, ви знайдете матеріал для поблажливості, можете до суворого голосу засудження приєднати голос милосердя» [22].

Важливим завданням адвоката є встановлення правильного співвідношення між доказовим і психологічним матеріалом, аналіз тих індивідуально-психологічних особливостей звинувачуваного, що визначають його позицію у справі (мотиви поведінки, визнання чи невизнання вини, ставлення до звинувачення тощо). При цьому слід обов'язково враховувати, що не властивості і якості людей (у тому числі психологічні), а об'єктивовані прояви особистості, зафіксовані у встановленій законом формі, можуть бути включені в сферу кримінального права і процесу, тобто впливати на рішення у справі. Саме тут проходить межа, що відділяє психологію від права.

Адвокат здійснює специфічну діяльність у суспільстві, що пов'язана із захистом, представництвом та наданням іншої правової допомоги клієнтам [20].

Успіх роботи захисника багато в чому визначається ефективністю комунікації: формування правильних стосунків із підзахисним, слідчим та іншими учасниками кримінального процесу, вміння встановлювати психологічний контакт, знаходити законні і реальні можливості для здійснення на підзахисного певного психологічного впливу. Все зазначене складає зміст комунікативного компоненту захисної діяльності. Комунікативність дозволяє більш глибоко аналізувати психологічні причини вчинення злочину, охарактеризувати особистість звинувачуваного, правильно побудувати відносини у кримінальному процесі, дослідити характер позитивних і негативних обставин і причин конфліктних ситуацій, що виникають у ході досудового слідства та судового розгляду кримінальної справи [23].

Комунікативність у адвокатській діяльності передбачає наявність різних видів спілкування між процесуальними особами, формування у них єдиного погляду на оцінювані явища та факти. Це не означає повної гармонії інтересів учасників кримінального процесу. У конфліктних ситуаціях, а вони складають зміст більшості кримінальних справ, часто лише основна мета єдина — встановлення об'єктивної істини, а методи її досягнення у суб'єктів кримінального процесу різні [23].

Можна визначити ряд чинників, що сприяють ефективності комунікації в діяльності адвоката. Це, передусім, комплекс характерологічних, психодинамічних та інших індивідуально-психологічних якостей; далі – професійні уміння захисника, що визначаються його знаннями та досвідом. Слід також назвати загальну та професійну культуру адвоката і правильне розуміння ним свого процесуального положення. Останнє має важливе значення тому, що при наявності односторонньої ролі захисника в кримінальному процесі необхідне вміння поєднувати захист законних прав звинувачуваного з інтересами правосуддя [14]. Важливо знайти ту межу, що дозволяє встановити нормальні відносини у суді, уникнути чи мінімізувати протиріччя, що виникають при встановленні істини, і, в той же час, підтримувати психологічний контакт із підзахисним.

У захисній діяльності важливу роль відіграє організаційний компонент. Слідство та судовий розгляд як складові частини кримінально-процесуальної діяльності чітко регламентовані законом. Стосовно захисту такої регламентації немає: здійснення підготовки до процесу, складання плану захисту, послідовність реалізації його методів і прийомів залежать від професійного досвіду адвоката.

Конструктивний компонент наявний на всіх стадіях процесу, але найбільше – на стадії судового розгляду, де можливості захисту найбільш значні.

Так, сама послідовність судового процесу визначає і конструкцію захисту. Звичайно, не виключена поява нових обставин, про які захисник не знав і не міг знати. Але і в цих випадках він повинен добре орієнтуватись у справі, вносити зміни у плани і нотатки, складені раніш, визначитися, кого з викликаних осіб потрібно обов'язково допитати, чия неявка є підставою для відкладання розгляду справи. Своєчасна підготовка до захисту, продумана лінія її здійснення дають адвокату можливість швидко і чітко формулювати свою думку з питань, що виникають, вимагати їх вирішення у потрібному для себе напрямі.

Нарешті, конструктивний компонент адвокатської діяльності передбачає певну структуру промови захисника. Правильна побудова промови потребує вичерпного знання справи і глибокої переконаності у аргументованості висновків. Значне місце у ній належить психології поведінки підзахисного, відносин між ним і потерпілим, психологічним аспектам вчиненого злочину, психологічній характеристиці звинувачуваного, причому щодо останнього – у обсягах, ширших за вчинений злочин. Це дозволяє якнайвагомніше впливати на учасників судового розгляду та рішення суду.

Найбільш відповідальним, вирішальним розділом захисної промови є розгляд доказів. Саме тут реалізується логічність мислення і створюється ґрунт для переконливих психологічних висновків, для встановлення інколи майже невланих зв'язків між поведінкою звинуваченого та її злочинним результатом.

Захисна діяльність має також велике виховне (профілактичне) значення. Виховний компонент проявляється, передусім, у розумінні й здійсненні адвокатом своїх процесуальних обов'язків: вибираючи засоби для захисту, він не має права

звинувачувати когось. Усі матеріали справи, зібрані докази повинні бути проаналізовані повно, об'єктивно і різносторонньо, подані суду спокійно й аргументовано.

Психологія виховно-попереджувальної діяльності засновується на тому, що судовий процес виховує всю аудиторію шляхом створення певної морально-психологічної атмосфери. Адвокат законною і тактично продуманою лінією захисту сприяє укріпленню такої атмосфери. Виховний ефект захисту залежить також від переконливості аргументації, від правильності обраної лінії поведінки, від індивідуалізованого підходу до особистості.

Далі вважаємо за необхідне навести основні психологічні характеристики адвоката та розглянути їх детальніше. Коли ми говоримо про психологічні характеристики адвоката, то маємо на увазі ряд навичок, рис особистості і психологічних якостей, які допомагають адвокатам ефективно виконувати свою роботу.

Розглянемо найважливіші з них:

1. емпатія: адвокат повинен мати здатність сприймати і розуміти емоції, потреби та стан своїх клієнтів. Це допомагає побудувати довіру та забезпечити клієнтів психологічною підтримкою під час судового процесу;

2. комунікаційні навички: бути відмінним спікером і слухачем — обов'язок адвоката. Він має вміти чітко і впевнено висловлювати свої аргументи перед судом, а також слухати клієнтів і ефективно спілкуватися з ними;

3. аналітичні здібності: здатність аналізувати велику кількість інформації, розкривати юридичні аспекти справи і розробляти стратегії захисту — надважлива навичка адвоката;

4. стресостійкість: робота адвоката може бути дуже стресовою, особливо в судових процесах. Важливо мати здатність керувати стресом і мислити спокійно навіть у складних ситуаціях;

5. тактовність і дипломатія: в адвокатській роботі часто доводиться працювати з протилежними інтересами і конфліктними ситуаціями. Тактовність і

вміння знаходити компроміс можуть бути ключовими для досягнення успіху в справі;

6. самодисципліна і організованість: тайм-менеджмент адвоката, його дисципліна і самоорганізованість є запорукою ефективного керування своєю діяльністю;

7. креативність: у деяких судових справах необхідно проявляти високий ступінь творчості і знаходити нові підходи до розв'язання юридичних проблем;

8. знання психології свідків і судових ухвал: розуміння психологічних аспектів свідків, суддів і судових ухвал може допомогти адвокатам розробляти ефективні стратегії захисту або обвинувачення;

9. етичність: високий рівень етики і професійної чесності є важливими для адвоката. Юридичні питання часто вимагають дотримання високих стандартів моральності і етики.

Ці психологічні характеристики допомагають адвокатам бути ефективними в своїй професійній діяльності і забезпечувати надійний захист прав і інтересів своїх клієнтів.

Звернемося до теми історії дослідження психологічних аспектів адвокатської діяльності, які становлять важливу галузь юридичної психології. Низка науковців і дослідників присвятила свою роботу вивченню психологічних аспектів адвокатської професії і її впливу на поведінку, ефективність та добробут адвокатів.

Назвемо кілька найбільш відомих науковців, відомих у даній галузі.

Ларрі Кригер. Професор Кригер з Університету Флориди досліджує психологічні аспекти вивчення права і психології студентів юридичних факультетів. Він зосереджується на стресі та психічному здоров'ї студентів-юристів.

Мартін Селігман. Відомий психолог і автор теорії «позитивної психології», Селігман вивчав психологічні аспекти стресу та вигорання в адвокатській професії.

Ненсі М. Шуллері. Дослідження цієї науковиці включають вивчення психологічних аспектів спілкування адвокатів з клієнтами та їх підготовки до судових засідань.

Джефрі Гутерман. Вивчає психологічні аспекти медіації та вирішення конфліктів, що може бути корисним для адвокатів, які працюють у сфері альтернативного вирішення спорів.

Дорон Самуель-Сігель. Його дослідження охоплюють психологічні аспекти роботи адвокатів у кримінальних справах, включаючи підготовку свідків і взаємодію з підозрюваними.

Ребекка Нерісон. Вивчає психологічні аспекти сімейного права, де адвокати мають справлятися з чутливими і емоційними справами.

Ці та інші науковці на сьогоднішній день вносять важливий внесок у вивчення психологічних аспектів адвокатської діяльності, сприяючи зрозумінню впливу психології на цю професію та розвитку кращих практик для адвокатів.

На думку австралійського письменника та автора багатьох книг на тему мови тіла Алана Піза, існує розповсюджена груба помилка, якої припускається більша частина з тих спеціалістів, котрі потребують знань з вивчення мови тіла. Йдеться про намагання виокремити якийсь один жест та аналізувати його ізольовано, у відриві від інших жестів, міміки та особистісних обставин.

«Часто можна спостерігати, як якийсь політик стоїть на трибуні, міцно схрестивши руки на грудях (захисна поза) з опущеним підборіддям (критична чи ворожа поза), і каже аудиторії про те, як сприйнятливо та дружелюбно він ставиться до ідей молоді. Він може спробувати переконати аудиторію у своєму теплому гуманному відношенні, роблячи швидкі, різкі удари по трибуні», — зазначає А.Піз у своїй книзі [24].

Цікавим також є досвід, описаний Зигмундом Фрейдом. Одного разу під час психоаналітичного сеансу він звернув увагу, що коли пацієнтка намагалася його переконати, що вона щаслива у шлюбі, вона неконтрольовано то знімала, то одягала обручку. Для З. Фрейда символічне значення цього жесту було дуже красномовним, тому, коли на поверхню все ж почали виходити сімейні складності пацієнтки, припущення психоаналітика тільки підтвердилось.

Таким чином, правильна інтерпретація жестів у конкретному випадку прямо залежить від врахування повної сукупності жестів, міміки і так надалі. Отже, мова про конгруентність вербальних та невербальних сигналів.

Зважаючи на наведений вище приклад, вважаємо за доцільне зупинитися на теорії конгруентності і розглянути її як зразок одного із психологічних аспектів, котрі впливають на професійну діяльність, і зокрема на адвокатську.

Наведемо визначення даного поняття: «теорія конгруентності – належить до групи теорій когнітивної відповідності. Автори — Ч. Осгуд і Е.С. Танненбаум. Полягає у тому, що для досягнення відповідності у своїй когнітивній структурі людина як сприймаючий суб'єкт одночасно змінює своє ставлення і до іншої людини, і до об'єкта, який вони обидві оцінюють» [19, 527].

Психологічні аспекти адвокатської діяльності у базовому розумінні пов'язані із кількома теоріями, представленими у ХХ столітті світовими вченими. Так, зокрема, мова йде про теорію комунікативних актів (автор Теодор Ньюком), теорію конгруентності Чарльза Осгуда і Ендрю Стюарта Танненбаума. Вважаємо за доцільне розглянути їх докладніше у нашій роботі, щоб розкрити підґрунтя психологічних процесів у адвокатській діяльності.

Теорія комунікативних актів Ньюкома – являє собою когнітивну теорію, що була розроблена американським психологом і соціологом Теодором Ньюкомом [25]. За основний постулат у ній приймається те, що у ситуації, коли двоє людей позитивно сприймають один одного, а також формують певні ставлення чи стосунки по відношенню до третьої особи (або ж об'єкта), у цих людей з'являється потреба у розвитку подібних відносин до згаданого третього об'єкта. По суті, ця когнітивна соціально-психологічна теорія у своїй суті дає пояснення природі виникнення ворожості та приязні. На базі теорії комунікативних актів Ньюкома стає можливим пояснення дії механізму створення єдності, згуртованості, спільних поглядів членів якогось колективу [26].

Теодор Ньюком основувався на теорії когнітивного балансу (автор Фріц Хайдер, австрійсько-американський психолог) та здійснив намагання перекласти її у сферу міжособистісної комунікації. Звідси випливає, що теорію

комуникативних актів можна вважати логічним продовженням теорії когнітивного балансу Хайдера.

Виходячи із тверджень теорії Ньюкома, з'являється два стани когнітивного поля. Коротко викладемо суть цих станів.

Перший стан когнітивного поля називається консонансом, і являє собою подібність відношень сприймаючого суб'єкта та іншої особистості по відношенню до об'єкту, і спричиняє прив'язаність одного до другого.

Другий стан когнітивного поля називається дисонансом, і він є різним ставленням осіб А та В до особи Х, спричиняє неприязнь між А та В; звідси впливає збільшення числа комуникативних актів з метою досягнення консонансу.

Перейдемо до розгляду теорії конгруентності. Термін «конгруентність», уведено Чарльзом Осгудом и Ендрю С. Танненбаумом [27]. Даний термін по суті є синонімом терміну «баланс» Хайдера чи «кон-сонанс» Фестінгера. Основна відмінність теорії Осгуда і Танненбаума від решти теорій відповідності є у тому, що Осгуд і Танненбаум роблять спробу здійснити передбачення зміни ставлення (або аттитюда), котре у житті людини відбувається під впливом намагання встановити відповідність всередині її когнітивної структури, не щодо одного об'єкта, а водночас до двох (якщо йдеться про триаду) [28]. У більшості випадків дана теорія практично застосовується у сфері масових комунікацій.

Не можемо оминати увагою і теорію когнітивного дисонансу. Теорія ґрунтується на ідеї про приписування особистості бажання мати зв'язне і впорядковане сприйняття власного ставлення до навколишнього світу. Виникнення поняття «когнітивний дисонанс» пов'язане із ім'ям Леона Фестінгера (учня Курта Левіна) у 1956 році. [29] Термін був потрібен і використовувався з метою пояснення змін, які відбуваються з думками, переконаннями та виступав у ролі способу усунення конфліктних ситуацій на смислового рівні. Також під поняттям «когнітивний дисонанс» розуміють «стан зіткнення у свідомості індивіда суперечливих знань, переконань, поведінкових установок щодо якогось явища чи об'єкта, який викликає відчуття дискомфорту». Використання теорії когнітивного

дисонансу набуло найпомітнішого масштабу у соціальній психології та психології особистості [25].

Отже, підсумовуючи викладене у другому розділі, можна зазначити, що юридична психологія як наука набула свого оформлення порівняно недавно (на межі XIX та XX століть), проте її зародки формувалися ще у давньому світі. Попри відносну новизну, юридична психологія є на часі та входить у сферу інтересів багатьох дослідників. Психологічні компоненти адвокатської діяльності функціонують у взаємозв'язку та суттєва впливають на адвокатську діяльність в цілому.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Психологічні особливості роботи адвоката з підзахисним

Торкаючись розгляду психологічного аспекту роботи адвоката з підзахисним, варто зазначити, що це є високоспеціалізована та чутлива сфера комунікаційної діяльності, котра вимагає значної уваги та базових знань у сфері психології.

Діяльність, яка спрямована на здійснення правосуддя, як уже було зазначено у попередніх розділах даної роботи, включає кілька структурних компонентів, як от пізнавальний, комунікативний, конструктивний, організаторський, засвідчувальний і виховний. Власне ж діяльності адвокатів властива уся ця структура, без урахування засвідчувальної діяльності. Вважаємо доцільним приділити увагу розгляду психологічних особливостей даних складових захисної діяльності.

Для захисту інтересів обвинуваченого адвокат зобов'язаний провести докладне вивчення великої кількості розрізнених обставин та фактів, котрі мають безпосереднє відношення до справи, яка розглядається. Це складний аналітичний процес, у якому адвокат збирає та піддає розгляду низку доказів, пізнає інформацію, інтерпретує її з точки зору потенційного використання її у процесі захисту особи, яку він захищає, або пом'якшення провини підзахисного. Пізнавальна складова професійної активності адвоката направлена на розв'язання непростого завдання – віднайдення істинної ситуації задля виправдання клієнта, котрий притягується до відповідальності. Задля успішного вирішення даного завдання необхідно провести процес пошуку усіх доказів, встановити конкретні обставини справи, котрі характеризують обвинуваченого позитивно. Вміння виокремити поміж інших саме ті факти, які будуть вагомими у спростуванні обвинувачення, уможливають пом'якшення відповідальності, свідчать про

глибину розуму, проникливість, гостру спостережливість, гнучкість та самостійність мислення, міцну пам'ять. Окрім того, у пізнавальному компоненті роботи адвоката фігурують та мають неабияке значення активність та критичність, котрі базуються на точності і об'єктивності оцінки фактів [30].

Глибоке вивчення психологічних причин скоєння злочинів можливе завдяки наявності комунікативного компоненту у діяльності адвоката. Також комунікативний компонент дає можливість скласти більш повне уявлення про особистість обвинувачуваного, правильно вибудовувати стосунки із усіма учасниками кримінального процесу, запобігати виникненню деструктивних конфліктних ситуацій.

Вміння коректно та ефективно спілкуватися з людьми в контексті діяльності адвоката означає:

- побудова стосунків з підзахисним;
- підтримка ділових стосунків зі стороною обвинувачення: прокурором, слідчим, суддею та іншими учасниками судового процесу;
- встановлення психологічного контакту із вказаними особами (у першу чергу, з підзахисним);
- надання підзахисному психологічної допомоги;
- вміння виділити визначену стратегію поведінки в конструктивному спорі із прокурором, відштовхуючись від реального стану.

Така особистісна характеристика адвоката як комунікативність грає велику роль у правильному сприйнятті і оцінюванні людей, дозволяє успішно вибудовувати стосунки з учасниками судового розгляду, вибудовувати до себе їх лояльність, грамотно з психологічної точки зору «читати» реагування на думки, що висловлюються і т.ін.

З огляду на важливість формату спілкування адвоката і підзахисного, варто окремо виділити питання їхньої психологічної сумісності. Під сумісністю у психології мається на увазі взаємне сприйняття партнерів, котрі спілкуються чи провадять спільну діяльність [31]. Дане сприйняття базується на оптимальному поєднанні (подібності або взаємодоповнюваності) ціннісних орієнтацій,

соціальних установок, інтересів, характерів та інших значущих для міжособистісної взаємодії характеристик. Також визначення міжособистісної сумісності подається у Сучасному тлумачному психологічному словнику авторства В. Шапара: «Сумісність міжособистісна – взаємне визнання партнерів у спілкуванні і спільній діяльності, засноване на оптимальному сполученні – подібності або взаємодоповненості – ціннісних орієнтацій, соціальних установок, інтересів, мотивів, потреб, характерів, темпераментів, темпу і ритму психофізіологічних реакцій та інших значимих для міжособистісної взаємодії індивідуально-психологічних характеристик. Критерієм міжособистісної сумісності виступає висока безпосередня задоволеність результатом і, головне, – процесом взаємодії, коли кожний із партнерів виявився на висоті вимог іншого і до встановлення взаєморозуміння не треба було докладати спеціальних зусиль. Міжособистісна сумісність звичайно супроводжується виникненням взаємної симпатії, поваги, впевненості в успішному результаті майбутніх контактів. Особливого значення вона набуває в складних умовах спільної життєдіяльності – космічному польоті, експедиції, альпіністському поході і т. д. – коли досягнення загальної мети відбувається при дефіциті засобів, часу, простору, кількості необхідних учасників».

Як правило, сумісність супроводжується наявністю взаємної симпатії, відчуттям упевненості в успішному результаті. Відчуття сумісності набуває особливого значення, коли людина опиняється у складних умовах, переживає важкі стани, за умов, коли дефіцит засобів та часу робить досягнення загальної мети непротим. Саме сумісністю обумовлений вибір обвинуваченим захисника, який буде здійснювати захист у надскладних умовах судового процесу. Варто зазначити, що як вибір, так і відмова від конкретного захисника обвинувачуваним, таким чином, залежить від якості психологічного контакту між цими двома сторонами. У судовій практиці є досить частою відмова обвинуваченого від уже обраного захисника через психологічну несумісність цих осіб.

Варто наголосити, що психологічна сумісність як процес є природною, тобто такою, яка не піддається тотальному зовнішньому керуванню. Попри даний аспект,

з метою створення сприятливої атмосфери для психологічної сумісності у взаємовідносинах адвоката і підзахисного можна звернути увагу на розширення, акцентування таких професійних та особистісних якостей захисника:

- поглиблення своїх теоретичних знань і практичного досвіду, які безпосередньо впливають на навички і вміння захисника;
- правильне усвідомлення адвокатом свого процесуального статусу;
- загальний рівень культури адвоката, емоційна стійкість, толерантність, тактовність;
- здатність конструктивно поєднувати процес захисту законних інтересів обвинуваченого та об'єктивних інтересів правосуддя;
- розвинена атракція (під цим поняттям розуміємо вміння привернути підзахисного до себе) [32].

Психічний стан обвинуваченого природним способом створює ряд труднощів, у комунікативному процесі захисника та підзахисного. Типовим психічним станом переважної кількості обвинувачуваних є стрес, та надмірна ескалація нервово-психічної напруженості у підслідних, які є невинними) [33]. Основний стресовий фактор у даному разі – високий ступінь загрози особистому добробуту людини і його близьких (причому, мова йде не лише про фізичну загрозу, а й про загрозу соціальному статусу особи, її іміджу, життєвим планам, соціальним цінностям і так далі).

Виділимо наступний негативний стан, котрий турбує обвинувачених осіб, і це фрустрація. Під цим поняттям розуміємо граничну дезорганізованість свідомості і діяльності людини, яка спричинена обмеженнями життєво важливих потреб, вимушенням переживати безвихідь. Сучасний тлумачний психологічний словник В. Шапара подає наступне визначення фрустрації: (від лат. *frustratio* – обман, невдача) – психічний стан переживання невдачі, що виникає при наявності реальних або уявних нездоланих перешкод на шляху до якоїсь мети. Фрустрація може бути трактована як один із різновидів психологічного стресу.

У зв'язку з фрустрацією розрізняють: причину, що викликає фрустрацію (фрустратор); фрустраційну ситуацію; 3) фрустраційну реакцію. В емоційному

плані фрустрація супроводжується негативними емоціями: роздратування, гнів, почуття провини і так далі.

Можемо констатувати, що фрустрація може бути різного рівня, і це залежить від кількох чинників. По-перше, фрустрація залежить від функціонального стану людини, котра потрапила у фрустраційну ситуацію. По-друге, це інтенсивність фрустратора. І по-третє, це наявність у людини сформованих сталих форм емоційного реагування на складні ситуації, що були сформовані при становленні особистості. При вивченні фрустрації важливим поняттям є фрустраційна толерантність. Під цим поняттям мається на увазі наявність стійкості до фрустраторів, яка базується на здатності адекватно оцінювати фрустраційну ситуацію і вміти зробити передбачення щодо виходу з неї.

Отже, подібного роду складні ситуації значно ускладнюють процес спілкування адвоката і підзахисного. Спостерігається високий ступінь психологічної напруженості, скутості [33]. У таких умовах вкрай непросто встановити психологічний контакт із підзахисним. Адвокат має проявити високий ступінь психологічних навичок, комунікативних умінь, терпіння, наполегливість. На подолання подібних комунікативних проблем, пов'язаних із станом фрустрації, адвокат має направити значну кількість уваги. Важливим є вміння викликати довіру та перевести підзахисного у більш спокійний стан.

Звернемо увагу на організаторський компонент у діяльності адвоката, який займає дійсно велику роль у захисній діяльності. Оскільки процес захисту потребує високого ступеню організації, не маючи чіткої нормативної регуляції, адвокат має самостійно планувати та контролювати більшість кроків, спираючись на свої особисті знання та риси характеру.

Перейдемо до конструктивного компоненту професійної діяльності адвоката. Під ним розуміємо здатність вирішувати, яку тактику і стратегію захисту обрати, узявши до уваги усі обставин справи і особливості поведінки обвинувачуваного.

Конструктивний компонент також включає в себе операції розумового характеру, які визначають співвідношення змісту кримінальних і кримінально-процесуальних норм та власне ситуації злочину. Даний аспект діяльності адвоката

є незамінним і при визначенні форми та структури промови в суді, направленої на захист обвинуваченої особи [34]. Захисник повинен знайти такі аргументи і тези, які стануть потужними у процесі порятунку та виправдання підзахисного. На думку судового оратора, письменника С. Андрієвського: «Я переконаний, що захисник, який зумів проникнути в душу підсудного, який збагнув у ній як погане, так і хороше, словом, який злився з підсудним внутрішньо, – майже в кожному захисті мимоволі оторопіє перед тим, як важко йому буде винести на світло, перед далекими, незнайомими особами суддів, усе те інтимне, майже невимовне, чим він сповнений унаслідок найщирішого спілкування зі злочинцем, на правах його єдиного на світі сповідника й охоронця... Тому майже немає такої справи, де б шлях до вироку міг здатися захисникові настільки легким, рівним і приємним, що можна було б відразу промчати ним на баскому коні по молодецьки із клинком героя, що заздалегідь святкує перемогу».

Таким чином, беззаперечним є той факт, що від того, наскільки психологічно грамотною, принциповою та кваліфікованою буде адвокатська робота, залежить зниження кількості випадків, суд засуджує невинних, коли судові органи приймають рішення, які порушують права та інтереси обвинуваченого, гарантовані законом.

3.2. Використання адвокатом психологічних знань у суді

Адвокати протягом століть використовували знання у психології, які впливали із інтуїції та практичного досвіду. На щастя, такого роду аматорська судова психологія на сьогодні поступається місцем науці. Професійні психологи надають ґрунтовні консультації представникам адвокатської спільноти з усіх аспектів судового захисту: що і як говорити, в якій частині зали стояти, як вдягатися і так далі. Виходячи із історичних свідчень, юристи та адвокати використовували допомогу експертів у психологічній сфері для організації судового процесу, коли економічні чи політичні питання справи виправдовували витрати. Однак наразі адвокати розвивають свою спроможність систематично

реалізовувати самостійні методи психологічної роботи в залі суду. На даний момент існує низка навчальних програми з цих тем. Чимала кількість літератури з тем судової адвокатури повністю або частково присвячені психології. За останнє десятиліття вчені опублікували десятки статей у журналах для адвокатів, що описують різні психологічні методи адвокації. Ці статті відображають ще більший і досі зростає кількість академічної літератури, що стосується когнітивної діяльності присяжних. Можемо припустити, що по мірі того, як психологи будуть поглиблювати ці дослідження, а також по мірі того як адвокатські методи, засновані на психологічній теорії та практиці, ставатимуть ефективнішими, стрімко зросте і кількість адвокатів, котрі використовують ці методи. Психологічні навички допомагають адвокатам отримувати конкурентну перевагу у судових процесах [35].

Отже, наряду із кримінальною та пенітенціарною психологією, на сьогодні виділяють також судову психологію.

Судова діяльність має свою психологічну структуру, яка полягає у пізнавальній, виховній, конструктивній функції суду, серед яких у судовому процесі на перший план виходить конструктивна діяльність. Конструктивній діяльності передуює процес пізнання та аналіз великого обсягу зібраної інформації.

Адвокат має бути обізнаним і враховувати психологічні особливості процесуальної діяльності суду. Вони ґрунтуються на наступних обставинах:

- у суді встановлено точну правову регламентацію процедур: існує чіткий порядок розгляду справ;
- чітка стадійність здійснення діяльності (судовий процес має кілька конкретних етапів);
- у процесі беруть активну участь кілька учасників процесу (адвокат, прокурор, цивільний позивач, цивільний відповідач і так далі);
- наявність зовнішніх умов, в умовах яких відбувається правосуддя (зал для проведення судового засідання, технічне обладнання процесу, використання певної атрибутики тощо).

З точки зору психології, велике значення має судове слідство. У даному процесі адвокату важливо враховувати те, що підсудний, адвокат, потерпілий і обвинувач – досліджують зібрані на стадії досудового слідства докази. А під час проведення судового слідства сторона обвинувачення допитує свідків та підсудних, заслуховує зроблені експертами висновки. Таким чином, адвокат, спираючись на свої практичні психологічні навички, повинні стати у певній мірі психологічними посередниками процесів, що протікають між усіма учасниками.

Разом із тим, необхідно взяти до уваги те, що позиція адвоката з приводу вини і відповідальності підсудної особи, формується за час усього судового розгляду, проте фінального вигляду вона набуває тільки у адвокатській промові під час судових дебатів. На цей момент має бути врахована і позиція, висловлена стороною обвинувачення, оскільки, згідно з ч. 2 ст. 318 Кримінально-процесуального кодексу України, захисник приймає участь у судових дебатах в останню чергу, після виступів громадського обвинувача, прокурора, потерпілого і його представника, цивільного відповідача або представників, цивільного позивача, громадського захисника [36].

Важливою з психологічної точки зору є структура захисної промови адвоката. Частина промови: вступ, фактичні обставини справи, аналіз і оцінка доказів, розбір юридичної сторони обвинувачення, характеристика особистості підсудного (а також потерпілого, якщо він є), розгляд причин злочину з описанням умов, які могли сприяти його здійсненню, міркування з приводу виду і міри покарання, цивільний позов і заключна частина. Значну увагу слід приділяти формі виголошення промови адвокатом. Очевидно, в діяльності адвоката професійне спілкування виступає основним засобом. Воно означає, що ефективність роботи адвоката у великій мірі залежить від встановлення і підтримання контакту з особами, котрі володіють значущою інформацією, а також від переконливої змістовно та за формою подачі матеріалу при судовому розгляді справи. Отже, професійна майстерність, вибудована у тому числі з використанням психологічних знань і навичок, виражається у випадках, коли необхідно вплинути на внутрішнє

переконання, здійснити психологічний вплив на учасників кримінального процесу і одержати необхідний результат [37].

Специфіка професійного спілкування будується на загальних законах спілкування з додаванням особливих рис, зумовлених змістом завдань, які вирішуються. Виділимо етапи спілкування, котрі важливо розуміти про побудові стратегії спілкування адвоката у процесі судового розгляду справи:

1. створення початкового враження та уточнення емоційного стану співбесідника на даний момент;
2. нейтралізація можливих психологічних бар'єрів, налагодження психологічного контакту;
3. досягнення мети;
4. аналіз результату, коригування процесу комунікації, за необхідності.

Правильне усвідомлення перших двох етапів комунікації вкрай важливе для формування психологічної культури. Саме первинне враження та робота над усуненням психологічних бар'єрів мають вирішальне значення для відносин, які будуть супроводжувати сторони у процесі розгляду справи. З огляду на викладене вище, стає очевидним, що ефективність професійного спілкування адвоката на пряму пов'язана і залежить від рівня попереднього вивчення партнера по комунікації [38].

У процесі комунікації первинним є зорове сприймання один одного, і на базі цієї інформації відбувається створення першого враження. На перший погляд, даний процес може видаватися хаотичним, стихійним. Проте він характеризується своїми закономірностями, завдяки яким процес можна спрогнозувати чи упорядкувати. Оцінка зовнішності – це перший крок до розуміння особливостей особистості. У даному контексті можемо виокремити три групи ознак людини:

- те, як вона виглядає (стать, вік, зріст, статура і тд);
- функціональні ознаки, або невербаліка (голос, мовлення, жести, міміка, характерні пози, хода);
- зовнішність у її соціальному оформленні – стиль одягу, зачіска, аксесуари [39].

Володіючи цими знаннями, для реалізації успішної кар'єри адвоката, йому необхідно створити власний стиль поведінки і мовного проявлення, завдяки якому його будуть сприймати як готова допомогти, добра, інтелігентна людина.

Отже, адвокат повинен вміти якнайшвидше визначати, які психологічні особливості має клієнт або інші сторони судового розгляду. Це значно полегшує встановлення комунікативного контакту, дозволяє більш чітко зрозуміти, яке відношення дана особа має до конкретного факту (події, особи та ін.). Далі такий аналіз уможливорює розуміння того, які психологічні бар'єри потрібно подолати при спілкуванні з цією людиною. Без виконання цих кроків ефективно професійне спілкування – під великим питанням.

Окреслимо психологічні чинники, котрі можуть порушувати гармонійний процес встановлення контакту [40]:

- наявність особистісних проблем адвоката, котрі детермінуються індивідуальними особливостями особистості, браком фахового досвіду, помилковим усвідомленням суті ситуації;
- перешкоди встановлення контакту, спричинені особливостями партнера: пов'язані із рисами характеру (недовірливість, підозрілість, песимізм та ін.), залежні від фізичного самопочуття або психологічного стану, говорять про негативний досвід комунікації із працівниками сфери правоохоронних органів;
- особливі контексти контактів, які не прагнуть налагодити до стану довіри.

Для створення позитивного емоційного клімату можуть бути використані описані нижче техніки:

1. доброзичливість – зовнішні прояви людини (посмішка, доброзичливі жести та міміка, привітне звертання, контакт поглядами, орієнтація корпусу у бік співбесідника і таке інше), які роблять початок спілкування більш легким та безпосереднім. Техніка доброзичливості передбачає надання уваги дрібницям, що необхідно для контролю за психологічним станом співбесідника;

2. «так-техніка» – означає ведення встановлення контакту у бік позитивних чи нейтральних тем, на які будуть надані позитивні відповіді;

3. техніка «Втягування в діалог» – характеризує ступінь ініціативи адвоката у спілкуванні. Рекомендується врівноважувати обмін репліками для того, щоб взаємодія була природною і невимушеною;

4. техніка «Приємне дзеркало» – здатність вести діалог так, щоб ні в якому разі не принижувати людину, реалізуючи прийом емоційного «прибудовування» до лінії розмови;

5. техніка «Обмеження» – покликана не допускати складності висловлювань у розмові, невизначеність, квапливість, самовпевненість [41].

Професія адвоката є однією із найбільш авторитетних у суспільстві. Відповідальність бути адвокатом означає працювати у складній сфері, яка межує із рядом інших важливих професій. Орім професійних знань, навичок і умінь, адвокат повинен відчувати у собі своє покликання і йти за ним, проявляти мужність та порядність. Важливим чинником професіоналізму та психологічної культури адвоката виступає принципова та розумна позиція щодо основних соціально-психологічних проблем, які супроводжують професійний рух [42].

Отже, у ході розгляду питання використання адвокатами психологічних знань у судовій діяльності було виявлено низку ключових аспектів, що свідчать про значущість і вплив психології на успішність адвокатської роботи. У даному розділі ми розглянули психологічну структуру судової діяльності. Ми дійшли висновку, що адвокат має бути обізнаним і враховувати психологічні особливості процесуальної діяльності суду. Загалом, варто відзначити, що адвокати активно використовують психологічні підходи та стратегії в судовій діяльності. Вони визнають, що розуміння психологічних механізмів може значно покращити їхню представницьку роботу, включаючи аргументацію, переконання та взаємодію з судовими установами.

РОЗДІЛ 4
ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
СФЕРИ ПСИХОЛОГІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ПРАКТИКУЮЧОЇ АДВОКАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ)

На даному етапі перейдемо до аналізу та систематизації матеріалів, отриманих завдяки взаємодії із практикуючою адвокатською спільнотою.

Матеріали для аналізу, використані для написання даного розділу дипломної роботи, були зібрані методом анкетування. Вперше метод анкетування у психологічному дослідженні був використаний Ф. Гальтоном, котрий за допомогою своєї анкети провів дослідження 100 найвідоміших на той час британських учених. Згодом метод анкетування перейняли спеціалісти, які працювали у галузі соціальної психології, психології розвитку, і психології особистості.

У даній роботі визначимо метод анкетування як вербально-комунікативний метод збору інформації, в якому для збору даних застосовується спеціально оформлений список питань – анкета. Згідно Сучасного тлумачного психологічного словника, анкетування є методом соціально-психологічного дослідження за допомогою анкет.

Примірник анкети із питаннями надано у додатку 1.

При проведенні даного анкетування було враховано два аспекти.

По-перше, це обсяг та однорідність вибірки. У анкетуванні взяли участь 50 адвокатів, котрі ведуть свою професійну діяльність у Запорізькій, Дніпровській, Львівській та Київській областях України.

По-друге, це дотримання принципу репрезентативності вибірки. Репрезентативна вибірка – вибірка, структура якої адекватно відображає структуру генеральної сукупності, внаслідок чого вона повно та адекватно представляє досліджувані ознаки генеральної сукупності [43].

Анкетування як метод дослідження має перевагу в тому, що в даному випадку контакт психолога з респондентом мінімізований. Анкетування дає можливість

чітко дотримуватися наміченого плану дослідження, оскільки процедура «питання-відповідь» жорстко регламентована. З іншого боку, анкетування, яке було реалізоване в рамках нашого дослідження, було повністю анонімним (особисті дані опитуваної особи не фіксувалися), що говорить про наявність можливості вільно висловлювати свою думку з боку респондентів.

Вважаємо за доцільне коротко описати види анкетування.

- За кількістю респондентів, анкетування бувають індивідуальні, групові, масові.
- За повнотою охоплення розрізняють суцільне та вибіркове опитування.
- За типом контактів з респондентом виокремлюють: очні та заочні опитування, онлайн та офлайн опитування, розповсюдження анкет засобами зв'язку.

Перейдемо до безпосереднього аналізу результатів анкетування адвокатів, отримане шляхом таємного опитування.

Анкетування було проведено серед 50 адвокатів для дослідження використання психологічних навичок у професійній діяльності. Дослідження мало на меті визначити рівень усвідомленості адвокатами психологічних аспектів в юридичній практиці, виявити затребуваність психологічних знань і навичок у практикуючих адвокатів, окреслити складні моменти чи “білі плями”, з якими у психологічному плані стикаються представники адвокатської спільноти.

Більшість респондентів (65%) мали стаж роботи від 5 до 15 років. 40% були представниками цивільної практики, а 35% – кримінальної.

Усвідомленість психологічних навичок:

1. 80% адвокатів визнали важливість психологічних навичок у взаємодії з клієнтами та учасниками судового процесу.
2. 60% стверджують, що вони регулярно використовують комунікаційні стратегії в роботі з клієнтами.

Характеристика рівня стресовості ситуацій, з якими стикаються опитані:

1. 45% відчують високий рівень стресу у своїй професійній діяльності.

2. 70% визнали важливість психологічної підтримки для подолання стресових ситуацій.

Щодо використання психологічних підходів у представницькій діяльності, результати анкетування показали:

3. 55% із усієї кількості респондентів використовують техніки психологічної підготовки до судових виступів.

4. 75% із усієї кількості респондентів називають навички адвоката впливовою областю психології у своїй професії.

Оцінка респондентами ефективності використання психологічних підходів:

3. 65% стверджують, що застосування психологічних навичок поліпшує якість взаємодії з клієнтами.

4. 35% вважають, що це впливає на ефективність їхньої представницької роботи.

Опираючись на дані опитування, можемо констатувати, що на питання «Якими основними аспектами (принципами), як на вашу думку, керуються адвокатська спільнота у своїй практичній діяльності?» були отримані 4 типи відповідей: чесність і порядність; ст. 4 ЗУ Про адвокатуру та адвокатську діяльність; домінантність інтересів клієнта; законність та незалежність. З чого ми можемо зробити висновок про відповідальне та законно обумовлене ставлення адвокатів до свого професійного обов'язку.

Абсолютна більшість респондентів зазначила, що, на їхню думку, психологія та юриспруденція (адвокатська справа) у великій мірі пов'язані між собою, та що від психологічних вмінь залежить великий відсоток успіху справ. Даний блок відповідей свідчить про значний інтерес до психологічних знань у адвокатів та про високий рівень затребуваності поглиблення цих знань у професійній адвокатській ніші.

Про важливість вивчення юридичної психології для студентів (майбутніх юристів та адвокатів) 50% респондентів відгукнулися як про надважливе питання, без якого ніяк не обійтися у процесі роботи, і 50% зазначили, що вивчення юридичної психології важливе, але, на їхню думку, це не є основою.

На питання «Наскільки часто ви застосовуєте психологічні знання у своїй практичній роботі?», 75% опитуваних відповіли, що застосовують постійно і не можуть уявити без цього своєї діяльності; 25% зазначили, що використовують дані знання час від часу.

На питання «Які характеристики (soft skills) ви вважаєте основними у роботі адвоката та які ви особисто використовуєте у роботі найбільше?» рейтинг відповідей був таким:

- стресостійкість;
- дипломатичні навички, вміння вести переговори;
- комунікабельність, вміння знайти спільну мову із представниками різних характерів;
- емпатія;
- тактовність;
- красномовність (ясна та чітка мова, послідовний виклад думок).

На питання про те, яких навичок бракує респондентам для більш успішної роботи, були отримані відповіді: комунікативні та ораторські навички (50%), вміння наполягати на своєму, впевненість (50%).

Питання «Чи вважаєте ви роботу адвоката такою, що має високе психологічне навантаження» викликало однозначну реакцію: усі респонденти дали ствердну відповідь.

На питання «Чи існує у вас потреба психологічного розвантаження внаслідок вашої роботи разом із спеціалістом-психологом?» половина опитаних дала відповідь «Задумуюсь вкрай рідко (практично ніколи), бо не відчуваю високого навантаження», і інша половина відповіла «Час від часу задумуюсь та вважаю доцільним раз на певний період».

Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що спільнота практикуючих адвокатів усвідомлює важливість взаємозв'язку адвокатури і психології, послуговується знаннями психології у своїй щоденній професійній практиці. Разом із тим, опитування виявило ряд тем, яким, на нашу думку, варто було б приділяти увагу як адвокатам особисто, так і їх керівникам. Йдеться про високий рівень

стресу в рамках виконання службових обов'язків, який може негативно впливати на ефективність роботи, спричиняти вигоряння.

Отже, аналіз опитування, проведеного методом анонімного анкетування вказує на те, що більшість адвокатів розуміють важливість психологічних аспектів у їхній професійній діяльності. Однак, необхідно розглядати можливості підвищення рівня психологічної підготовки та підтримки для забезпечення більш ефективної роботи адвокатів в умовах високого стресу та складних взаємовідносин з учасниками правового процесу.

ВИСНОВКИ

У дослідженні було проведено глибокий аналіз зв'язку адвокатури та психології. Теоретична та практична інформація, яка була зібрана та опрацьована задля написання даного дослідження, свідчить про актуальність та важливість розуміння та використання психологічних аспектів у сфері юриспруденції.

Попри відносну молодість науки «юридична психологія», вона викликає жвавий інтерес у колі дослідників. Ринок поступово формує запит на навчальні курси та програми, присвячені психологічним аспектам адвокатської діяльності. Такий стан справ пояснюється тим, що адвокатська діяльність все більше і більше інтегрується із сучасними психологічними теоріями, базово залишаючись пов'язаною із глибинними психологічними законами та процесами.

На наш погляд, у даній роботі були досягнуті усі завдання, котрі були поставлені перед початком дослідження, а саме:

1. успішно проведений теоретичний аналіз історії психології юридичної діяльності, виявлені часові параметри, характерні для виникнення юридичної психології як науки, проаналізована основна теоретична база дисципліни;

2. здійснено характеристику структури та принципів психології юридичної діяльності; наданий аналіз особливостей роботи адвоката із підзахисним та роботи адвоката у суді;

3. проведено та проаналізовано опитування серед спільноти адвокатів Запорізької області щодо їхніх потреб стосовно поглиблення знань і навичок у сфері психології професійної адвокатської діяльності;

На основі аналізу результатів опитування вважаємо важливим зробити висновки.

Так, дослідження показало, що сучасні адвокати усвідомлюють важливість психологічних аспектів у їхній професійній діяльності. Вони розглядають психологію як значущий інструмент для покращення комунікації з клієнтами та ефективності в судових справах. Активне використання адвокатами психологічних стратегій у судовій практиці підтверджує той факт, що знання психології допомагає

адвокатам взаємодіяти з судовими установами, свідками та іншими учасниками процесу, що сприяє підвищенню ефективності їхньої роботи.

Разом із тим, достатня кількість адвокатів відзначає високий рівень стресу у своїй професійній діяльності. Це вказує на необхідність звернення уваги на психологічну підтримку та стресовий менеджмент серед фахівців цієї галузі. Розуміння взаємозв'язку адвокатури та психології відкриває перспективи для подальшого розвитку професії. Впровадження психологічних підходів та навичок може сприяти якісній зміні взаємодії адвокатів із суспільством та системою правосуддя.

Отже, у цій роботі було продемонстровано, що успішна адвокатура потребує не лише юридичних знань, але й глибокого розуміння психологічних механізмів. Досягнення психологічної грамотності в адвокатурі може стати ключем до підвищення якості правосуддя та забезпечення більш ефективного захисту прав і інтересів громадян.

Завдяки аналізу професійної діяльності адвокатів, ми можемо скласти уявлення про ключові аспекти, що визначають їхню роботу та спілкування з учасниками правового процесу. Окрема увага приділена вивченню етичних аспектів та взаємодії з клієнтами, що підкреслює важливість психологічної підготовки у цій професії.

В дослідженні визначено ключові поняття та основні засади юридичної психології, які є фундаментальними для розуміння взаємодії психології та юриспруденції. Розглянуті аспекти взаємодії між правозахисниками та психологами, які сприяють більш ефективному вирішенню правових питань та поліпшенню якості правосуддя.

Робота включає розгляд реальних можливостей та практичного застосування психологічних знань у повсякденній адвокатській діяльності.

Окрім того, завдяки аналітичній роботі, описаній у четвертому розділі, ми побачили коло питань, на які треба звернути більше уваги усім учасникам адвокатського професійного руху.

На наш погляд, сфера психологічних аспектів адвокатської діяльності потребує розширення практичної бази, яка може згодом застосовуватися у тренінгових послугах для адвокатів.

Дослідження виявило ще одне важливе питання: вигоряння та високий рівень стресу, з якого випливає потреба деякого числа адвокатів у час від часу отримувати психологічну підтримку від фахівців.

Таким чином, у ході дослідження психологічних аспектів адвокатської діяльності було виявлено, що психологічна підготовка та розуміння емоційних аспектів є важливими складовими успішної професійної практики адвокатів. Застосування знань юридичної психології в практиці може поліпшити якість юридичного обслуговування та сприяти психологічній стійкості адвокатів у високостресових ситуаціях.

Висновки даної дипломної роботи можуть бути використані як основа для розробки програм психологічної підготовки в адвокатурі та підвищення професійного розвитку правозахисників з урахуванням психологічних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь. Перун. 2005. VIII. 1728 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. 3–е изд., перераб. и доп. Москва. Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. 336 с.
3. Herzberg F. The Motivation to Work / Frederick Herzberg, Bernard Mausner, Barbara Bloch Snyderman. Originally published: New York, Wiley. 1959.
4. Грант А. Давати і брати. Революційний підхід до успіху. Yakaboo Publishing. 2019. 432 с.
5. Healthy Work: Stress, productivity and the reconstruction of working life. By RA Karasek and T Theorell. New York: Basic Books, Inc. 1990. 398 p.
6. Фрезе М. Основатели эффективных компаний. Психологический анализ и практические рекомендации для предпринимателей. Москва. Гуманитарный центр. 2006.
7. Прищак М. Д. Психологія управління в організації: навчальний посібник / М. Д. Прищак, О. Й. Лесько. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця. 2016. 150 с.
8. Баклицький І.О. Психологія праці: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Видавництво “Знання”. 2008 рік. 655 с.
9. Біскуп В. С. Психологія професійної діяльності: підручник. Західноукр. нац. ун-т. Тернопіль. ЗУНУ. 2022. 254 с.
10. Словник української мови в 11 т. Київ. Наукова думка. 1970-1980.
11. Мазяр О.В., Кириченко В.В. Психологія праці: модульний курс: навчальний посібник. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2014. 190 с.
12. Леонтьев А. Н. Діяльність. Свідомість. Особистість. Изд. 2-е. Москва. Политиздат. 1977. 304 с.
13. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. Монографія. Київ. 2012. 200 с.

14. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Загальна психологія. Київ. Либідь. 2005. 464 с.
15. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Харків. Право. 2008. 240 с.
16. Базаров Т.Ю., Иванова Е.М., Климов Е.А. Психология как профессия. МГУ. 2009.
17. Штерн В. Психология показаний свидетелей // Вестник права. Спб. 1902. Кн. II. С. 110
18. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник. 2-ге видан., випр. і доп. Київ. Центр учбової літератури. 2007. 968 с.
19. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків. Прапор. 2007. 640 с.
20. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология. Харьков. Изд-во Нац. ун-та внутр. дел. 2002. 596 с.
21. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями).
22. Психологія професійної діяльності. За ред. С.К. Шандрука. Тернопіль. ЗУНУ. 2022. 256 с.
23. Г.С. Костюк. Виникнення і розвиток психіки. Психологія: підручник для педагогічних вузів. Київ. Рад. школа, 1955. 491 с.
24. Піз А. Мова рухів. Як читати думки інших за їхніми жестами. Київ. 2000.
25. Копець Л. Класичні експерименти в психології. Київ. 2010. 283 с.
26. Newcomb Т.М. An approach to the study of communicative acts // Psychol. Rew., 1953, v. 60, p. 293-304.
27. Osgood Charles E., Method and Theory in Experimental Psychology. Oxford. 1956.
28. Osgood, C. E., & Tannenbaum, P. H. The principle of congruity in the prediction of attitude change. Psychological Review. 255 p.
29. Festinger L. A theory of cognitive dissonance. Stanford University Press. 1957.

30. Мюнстерберг Г. Основы психотехники. Воспитание. Искусство. Наука. Перевод: Б. Северный, В. Экземплярский. Москва. 1925.
31. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология. Харьков. 1997.
32. Коні А.Ф. Закон и справедливость. Москва. 2019. 640 с.
33. Казміренко Л.Г. Юридична психологія. Підручник. Київ. 2007. 360 с.
34. Виденеев Л.А. Психология девиантного поведения. Харьков. 1997.
35. Psychological Manipulation in the Courtroom Victor Gold. Nebraska Law Review. Article 11. Issue 3. 1987.
36. Кримінально-процесуальний кодекс України. Київ. 2009.
37. Коновалова В.Е. Правовая психология. Харьков. 1997.
38. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. Киев. 1990. 62 с.
39. Козляковський П.А., Козляковський А.П. Юридична психологія: Навчальний посібник. Миколаїв. 2006. 424 с.
40. Гловацький І.Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі: навч. посібник. Київ. 2003.
41. Тимченко О. В. Предмет, задачі та методи експериментальної юридичної психології // Право і безпека. №3. 2004. С.218-221.
42. Костицкий М.В. Судебно-психологическая экспертиза. Киев. 1987.
43. Сайт Державної служби статистики України: <https://ukrstat.gov.ua/>
44. Психологу до роботи. Діагностичні методики. Збірник. Уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Вид. друге, виправл. Ужгород. 2012, 616 с.
45. Зейгарник Б.В. Патопсихология. Москва. 1986.

Опитування адвокатів

Результати даного опитування будуть використані при написанні магістерської роботи Майстра Дмитра Миколайовича. Тема роботи: психологічні аспекти адвокатської діяльності.

Прошу зосереджено та об'єктивно відповісти на питання, викладені у опитуванні.

Дякую!

Опитування анонімне.

zeladasva@gmail.com [Змінити обліковий запис](#)

Спільно не використовується

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

Якими основними аспектами (принципами), як на вашу думку, керуються адвокатська спільнота у своїй практичній діяльності? *

Ваша відповідь

На вашу думку, які теоретичні та практичні зв'язки існують між психологією та юриспруденцією? *

- Психологія та юриспруденція (адвокатська справа) пов'язані між собою і незначній мірі
- Психологія та юриспруденція (адвокатська справа) дещо пов'язані, але превалюючими у роботі адвокатів є інші зв'язки
- Психологія та юриспруденція (адвокатська справа) у великій мірі пов'язані між собою, від психологічних вмінь залежить великий відсоток успіху справ

Наскільки важливим є вивчення юридичної психології для студентів (майбутніх юристів та адвокатів)? *

- Дуже важливо, без цих знань ніяк
- Вивчати потрібно, але це далеко не основа діяльності
- Неважливо (мені не доводилось застосовувати знання юридичної психології)

Наскільки часто ви застосовуєте психологічні знання у своїй практичній роботі? *

- Без застосування психологічних знань я не можу уявити свою роботу
- Час від часу доводиться застосовувати
- Дуже рідко (або ніколи) не використовую психологічні знання в своїй адвокатській роботі

Які характеристики (soft skills) ви вважаєте основними у роботі адвоката та які ви особисто використовуєте у роботі найбільше? *

- Емпатія
- Стресостійкість
- Дипломатичні навички (вміння вести переговори)
- Тактовність
- Красномовність (гарна мова, викладення думок)
- Комунікабельність (вміння знайти спільну мову із представником будь-якого характеру)
- Інше: _____

Яких навичок вам особисто бракує для більш успішної роботи? *

- Комунікативних та ораторських навичок
- Розуміння людської психології, емпатії
- Вміння наполягати на своєму, особистої впевненості

Чи вважаєте ви роботу адвоката такою, що має високе психологічне навантаження? *

- так
- ні
- важко сказати

Чи існує у вас потреба психологічного розвантаження внаслідок вашої роботи разом із спеціалістом-психологом? *

- Вкрай рідко (не відчуваю навантаження чи справляюсь самостійно)
- Час від часу задумуюсь про це, вважаю доцільним раз на певний період
- Відчуваю таку велику потребу (або вже працюю зі спеціалістом)